

ОБЛЕКЛОТО В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ В МИНАЛОТО

На 24 и 25 януари 2020 г. в Софийския университет се проведе научна конференция на тема „Облеклото в българските земи в миналото. Особенности на изворите“. Събитието бе организирано в рамките на проект „Местно производство, облекло и езиково богатство (Принос към историческата лингвистика и антропологията на облеклото)“ на Софийския университет и Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей към БАН. Проектът е финансиран от Фонд „Научни изследвания“ под номер ДН 10/12. Една от водещите цели на конференцията бе постигнатите към момента научни резултати в рамките на проекта да бъдат представени и обсъдени в научна аудитория, но броят на участниците далеч надхвърли този на членовете на екипа. В резултат бяха засегнати редица аспекти от историята на облеклото, разгледани с различни методи – на езикознанието, етнографията, литературната история, архивистиката, османистиката, дигиталната хуманитаристика и др. Общо бяха изнесени 34 доклада от представители на различни научни институции.

Най-голямата тематична група от доклади бе обединена от целта аудиторията да бъде въведена в проблематиката на проекта и в главните особености на стоящия в основата му изворов материал, съставен от описания на традиционното облекло на населението в Княжество България от 1888/89 г. Ръководителката на проекта Маргарет Димитрова представи извършените до момента дейности и проучвания с акцент върху езико-

ведската и етноложката стойност на извора. Тя очерта основните предизвикателства при работата с архивните материали, съхранявани във фонда на проф. Иван Шишманов в Научния архив на Българската академия на науките, както и планираните крайни резултати. Най-същественото сред тях е осъществяването на научно издание на корпуса от документи, което да осигури възможност за пълноценното им изследване от по-широк кръг специалисти след приключването на проекта през 2020 г. Ива Станоева предложи опит за реконструкция на неоткритото досега „окръжно предписание“, с което Министерството на вътрешните дела инициира процеса по събиране на сведения за традиционното облекло във всички окръжия на Княжество. Освен по отношение на структурата и състава на събраните материали, този въпрос има ключово значение и за все още неизяснената мотивация зад тази широкомащабна акция на държавната власт. Докладът на Делян Русев разгледа въпроса за териториалния обхват на събраните сведения, обусловен от различните подходи към поставената задача от страна на провинциалната администрация на окръжно, околийско и общинско ниво. Цветан Радулов доразви темата за ролята на институциите, ангажирани с инициативата, поставяйки я в контекста на държавната политика в различни области като икономика, наука и култура. Той разгледа и участието в създаването и съхранението на документалния корпус на редица обществено-политически фигури като Иван Шишманов, Георги Живков,

Димитър Маринов, Илия Луканов и др. Специален акцент в разглежданата проблематика постави докладът на Миглена Иванова, която анализира данните от сведенията за цените на облеклото в Силистренско, посочени в проучвания по проекта архив. Тя отбелязва, че чрез цените на облеклото можем да добием добра представа за икономическото състояние и покупателната способност на българското общество в края на XIX в. Миглена Иванова подчерта, че информацията за цените е била изисквана от министъра най-вероятно защото една от целите на проучването е била облеклата да бъдат откупени и да се организира етнографска изложба. Нейният доклад беше придружен от интересен снимков материал.

Съществен аспект на работата по проекта бе засегнат в серия от доклади, посветени на езиковите особености на стоящите в основата му ръкописни документи. Дарина Младенова предложи диалектоложки подход към тези материали, като го илюстрира с изложение на резултатите от две конкретни изследвания: опит за диалектен профил на един „писач“ от с. Кадъ Къой, Тутраканско, и проследяване на употребата и разпространението на думата „пантоф“ в наличния документален масив. Маргарет Димитрова анализира правописа на чиновниците от 1888/89 г., засвидетелстван в проучвания по проекта архив. Тя отбелязва правописното разнообразие, което демонстрират различните писачи, като подчерта, че то се дължи на разнообразните практики при липса на единен правописен стандарт в първото десетилетие след Освобождението в България. Симеон Стефанов направи детайлен анализ на поставянето на думи в скоби като пояснения в описанието за облеклото в Разградското окръжие. Той направи опит да уточни и класифицира тяхната употреба, най-често свързана с използването на османизми при названията на традиционно облекло. Докладите на Хетил Ро Хауге и Василка Алексова запознаха публиката с наблюденията на двамата учени върху

турските и румънските лексеми, свързани с облекло. Според Хетил Ро Хауге в корпусите от Русенско и Разградско са употребени двеста турцизма за обозначаване на дрехи и цветове – *бир бочук* (вид долни гащи), *тира*, *бозов* и др. Василка Алексова обърна вниманието върху румънските думи за облекло в корпусите от Свищов, Оряхово, Плевен и Лом, където е отбелязано, че има влашко население. Такива навлезли в говоримия български език от тези области чрез румънски думи са *скутрейка* (дълга, подплатена с кожа женска дреха), *ицари* (беневреци), *колури* (вид дантела), *флорчета* (нашивка във вид на цвете) и др. В доклада си Мая Александрова се спря върху езика на писача от с. Владимирово, Добричко, засвидетелстван в неговия запис. Тя отбелязва, че жителите на селото са преселници от с. Главанци (Странджанско) и са били емигранти в Бесарабия. По нейни наблюдения писачът предпочита употребата на главни букви, езикът му се характеризира с непоследователно членуване и източномизийски диалектни особености, а използваните от него термини за облекло на места са неясни.

Езиковедският подход бе застъпен и в доклади, разглеждащи други извори и езици. Мирена Славова представи наличните сведения за облеклото на нестинарите в Малко-Търновско на основата на гръцки и български сведения от XIX и началото на XX в. с акцент върху названията на части от тяхната носия, регистрирани от Михаил Арнаудов. Изложените наблюдения констатираха двуезичния характер на лексиката с тенденция за „разсаждането“ ѝ от гръцки към български, както и твърде разнообразния произход на гръцките названия, отвеждащ към заемки от латински, арумънски и други езици и свидетелстващ за еkleктичния характер на местната култура. Борис Парашкевов говори за това, че по аналогия със свързаните с храна заемки от немски (често чрез посредничеството на руски) в български език навлизат думи за облекло и аксесоари – *шлифер*, *анцуг*, *яке*, *панделка*, *ишоло* и т.н. Лилия Илиева въведе ау-

диторията в древната история на коприната с богато илюстриран доклад върху нейния произход, отражението ѝ в античното изкуство и преноса ѝ в Европа с персийско посредничество и влияния. Бе обърнато внимание и на богатството от названия, отнасящи се до този „артефакт“.

В конференцията бяха включени и доклади, разкриващи отделни аспекти от историята на облеклото в българските земи в един по-широк хронологичен план и позволяващи резултатите от споменатия проект да бъдат поставени в перспектива. Два от тези доклади се основаваха изцяло на османо-турски ръкописни документи. Паулина Андонова запозна аудиторията с градското облекло през XVII и XVIII в. според наследствените описи от гр. София. Проучването на изследователката я е довело до извода, че описаните дрехи и аксесоари ясно отразяват социалните различия сред градското население – особено мюсюлманското. Така например според описите бедните мюсюлманки (и християнки) носят едноцветни памучни дрехи и сребърни бижута, докато при богатите са отбелязани многоцветни дрехи от скъпи матери (коприна, камилска кожа, самур), златни накити и скъпоценни камъни. Джени Иванова също анализира данни от наследствени описи, съхранени в дневника на Видинското мюфтийство за 1888/ 89 г. и съдържащи богата информация за облеклото и други битови аксесоари на местни мюсюлмани с различен социален и имуществен профил. С оглед на своя характер и хронология, тези сведения представляват изключително ценно допълнение към централния корпус от документи с описания на народното облекло в Княжеството, представен в рамките на конференцията.

Докладът на Мира Маркова анализира наличните свидетелства за традиционното българско облекло, представено на първата руска етнографска изложба от 1867 г., поставяйки това начинание в един по-широк политически и културен план и по-конкретно в контекста на провеж-

дащия се по същото време Втори славянски конгрес. Освен върху спецификите на самата българска колекция, частично запазена в музейни сбирки и снимки, докладът акцентира върху ролята за нейното осъществяване на отделни възрожденски дейци като Стефан Веркович и Найдено Геров. Дария Василева пък запозна публиката с проучванията си върху архива от две хиляди страници писма от кореспонденти на акад. Никола Начов. Писмата са писани в края на XIX и началото на XX в. и в тях темата за облеклото също присъства. Така например сестрата на акад. Начов Елена Дойнова му пише, че му шият нова риза алафранга за Великден (вероятно за да впечатли съгражданите си при завръщането си в родния Калофер). Макар че семейството обеднява, Елена, която е мома, му иска пари за синя коприна, от която да си ушие представителна рокля. В доклада си Десислава Узункова направи някои наблюдения върху функцията на фесовите, които се превръщат в своеобразен „бунтовнически език“ в повестта на Иван Вазов „Чичовци“. След доклада тя показа снимка от личния си семеен архив, на която е заснето семейството на прабаба ѝ в началото на XX в. в традиционно капанско облекло.

В своеобразна група могат да бъдат поставени няколко доклада, третиращи темата за женското облекло и модата в следосвобожденска България. Бистра Писанчева разгледа краткотрайния „бум на дантелата“ като моден феномен в десетилетието след Освобождението, базирайки своите наблюдения на популярни в края на XIX и началото на XX в. периодични издания като сп. „Мода и домакинство“ и в. „За жената“. Надежда Стоянова насочи вниманието към културните измерения на модата през 30-те години на XX в. и тенденцията към по-задълбоченото ѝ осмислянето като „фактор за художествено усвояване на света“. Тя разгледа различни аспекти и приложения на модата на основата на тогавашната българска периодика, с акцент върху изданията, насочени към женска аудитория, като „Домаки-

ня и майка“, „Българка“, „Мода и култура“. Темата за женското облекло бе пренесена в една по-съвременна перспектива с доклада на Галин Георгиев върху традиционния женски костюм в с. Екзарх Антимово, Карнобатско, останало незасегнато в по-ранните етнографските проучвания на региона. Отчитайки преобладаващия градски тип облекло сред местните жени и твърде ограничената локална памет, той изтъкна ролята на художествената самодейност по времето на социализма за налагането на стилизирана „национална“ носия като празничен костюм в селото.

Ценен акцент в работата на конференцията бяха докладите, посветени на свидетелствата на изображенията – фрески, рисунки в книги, снимки, за облеклото в българските земи от Средновековието до наши дни. Кристиан Ковачев говори за ктиторския портрет на аристократа Остоя Раякович в охридския храм „Св. Богородица Перивлепта“. Портретът е изписан през Средновековието по времето, когато Охрид е под сръбска власт, а Раякович е изобразен гологлав, с червена туника, а върху медальона му са изрисувани животни (вероятно двуглав орел). Ковачев подчерта, че в облеклото на Раякович прозира както чисто средновековната символика, така и културната среща между Изтока и Запада. Анелия Милушева обърна внимание на присъствието на традиционното облекло в българската иконография от XIX–XX в.: в изображенията светците, приемани като местни български светци (св. Георги Нови Софийски, св. Злата Мъгленска), и в изображенията на жените вражалици в дидактичните сцени, известни като „При врачка за цар“.

В своя доклад Николай Чернокожев разгледа облеклото на българите такова, каквото го е видял, описал и изобразил австро-унгарският учен, пътешественик и художник от XIX в. Феликс Каниц в своите творби. След него говори Надежда Александрова, която запозна публиката с началото на своите проучвания относно участието на Николай Павлович в излезлия през

1863 г. албум „Старите облекла в Османската империя“. Според нея, макар това да не е отбелязано в изданието, много от илюстрациите в албума са дело на Павлович, но тя подчерта, че изясняването на този въпрос предстои.

Два доклада бяха изцяло базирани върху снимков материал като извор за проучване на облеклото. Лиана Гълъбова представи богата колекция от разнообразни снимки от личните архиви на български граждани от последните няколко десетилетия. В нейния фокус освен самото облекло бе и корелацията му с различни житейски ситуации, както и един антропологичен поглед върху връзката между облеклото, емоциите на носителите му и ролята на самата фотография. Валери Кацунов приложи подобен подход към фотографии на българско градско облекло от последните десетилетия на XIX и началото на XX в., съхранявани в БИА, както и в семейния му архив.

Четири доклада анализираха по-древни извори. Лъчезар Перчеклийски разгледа дрехата като общобиблейски символ и проследи неговата употреба в различни пасажи на Стария и Новия завет. Библейската символика на дрехата бе разгледана във връзка с други ключови библейски понятия като „Плода на Духа“, „Любовта“ и „Светлината“, имащи отношение към моралния облик на човека, преобразен от Бога. Галя Господинова продължи църковно-религиозната тематика с доклад върху богослужебните одежди, споменати в славянски ръкописи от XV–XVI в., съдържащи „Дяконски устав“, „Малка схима“ и „Последование на седмия ден от новопострижение“. Явор Иванов говори за лексемите, назоваващи облекло и обувки, във втория превод на „Диалозите“ на св. Григорий Велики на старобългарски книжовен език. Той обърна внимание на символиката на облеклото на монасите в превода и използваните в него лексеми, обозначаващи облекло: *орар*, *пояс*, *багренница*, *плащеница*, *хитон* и др. Явор Иванов отбеляза, че част от тази лек-

сика се среща и в други старобългарски паметници, а друга е непозната и уникална за превода на „Диалозите“ на Григорий Велики. Дълга дискусия предизвика докладът на Методи Рождественски. Той разгледа описанията на облеклото и снаряжението на византийския конник у автори като Прокопий Кесарийски и Маврикий, като отбеляза, че те са били мултифункционални и удобни. В облеклото на византийския конник е имало и естетически елемент – така например коленете му са били покрити. Цялостният вид на конника е бил замислен, за да произвежда впечатление за мощ и да всява страх у противника, като целта е била по възможност да се избегнат сблъсъкът и кръвопролитията.

Имаше и специална секция, посветена на иновативния подход към традиционните извори със средствата на дигиталната хуманитаристика. Норвежкият българист Хетил Ро Хауге изложи концепцията си за дигитализиране на документалния масив от описания на облеклото в Княжество България чрез XML-платформа и по-широките възможности за проучването му чрез този подход. Андрей Бояджиев представи и постави на обсъждане ръководения от него

и намиращ се в начална фаза на разработка онлайн проект „Цвятник“, предвиждащ препубликуването в дигитална среда на първите издания на класически текстове на българската литература, чиято автентичност се е изгубила при по-късни осъвременени издания. А. Бояджиев демонстрира и възможностите, които предлага тази платформа за научно изследване на публикуваните текстове, включително и на съдържащата се в тях лексика, отнасяща се до облеклото.

Изнесените на конференцията доклади обединиха усилията на учени с интереси в различни области на науката – езикознание, етнография, архивистика, османистика и др. Това я превърна в изключително интердисциплинарно събитие. Докладите ще бъдат публикувани в сборник, чието излизане се очаква с голям интерес.

ДЕСИСЛАВА УЗУНОВА

*Софийски университет
„Св. Климент Охридски“*

✉ *spicedesi@abv.bg*

ДЕЛЯН РУСЕВ

*Софийски университет
„Св. Климент Охридски“*

✉ *roussev.d@gmail.com*

